

Ιδεολογία και επιστήμη στα γλωσσικά θέματα*

Ερώτηση: Ο τελευταίος Φιλολόγος δημοσιεύει ένα κείμενό σας εξαιρετικό του 2009, νομίζω, από ομιλία σας στα εκπαιδευτήρια Μαντουλίδη. Κι εκεί είπατε ακριβώς αυτό ότι δεν μπορούμε να βασίζουμε τη γνώση της ελληνικής στην αρχαία. Αλλά κάπου λέτε «...ανεξάρτητα από τους ιδεολογικούς λόγους που μας κάνουν να μιλούμε για μία ελληνική γλώσσα και καλά κάνουμε...». Δηλαδή έχουμε μια διάσταση σ' αυτό που η ιδεολογία επιτάσσει και σ' αυτό που η πραγματικότητα και η επιστημονική γνώση λέει. Γιατί καλά κάνουμε;

Παπαναστασίου: Να σας πω τι εννοώ εδώ. Το ερώτημα ας πούμε γενικά είναι... και μπορεί να τεθεί με όρους σύγκρισης της αρχαίας ελληνικής και της ιστορίας της απ' τη μια και της λατινικής και της ιστορίας της απ' την άλλη. Λοιπόν, έχουμε την περίπτωση της αρχαίας ελληνικής όπου έχουμε μια περίοδο στην αρχή με αρχαίες διαλέκτους, φτάνουμε στη συνέχεια στην ελληνιστική κοινή με βάση την αττική διάλεκτο, απ' την ελληνιστική κοινή περνάμε στη μεσαιωνική κοινή, απ' τη μεσαιωνική κοινή περνάμε στις νεοελληνικές διαλέκτους, διάσπαση δηλαδή πάλι διαλεκτική, και στη συνέχεια έχουμε τη δημιουργία της κοινής νέας ελληνικής. Έχουμε δηλαδή πάλι μία απόληξη στο τέλος. Μία απόληξη μετά από μία πορεία που έχει ακολουθηθεί βέβαια, έτσι; Στην αρχή δηλαδή διαλεκτική διάσπαση στην αρχαία εποχή, δημιουργία κοινής στην ελληνιστική εποχή και στο μεσαίωνα, ξανά διαλεκτική διάσπαση και στο τέλος δημιουργία πάλι μιας ενιαίας γλώσσας, κοινής δηλαδή νέας ελληνικής.

Στη λατινική είχαμε αντίθετα πράγματα. Δηλαδή είχαμε τη λατινική η οποία κάποια στιγμή διασπάστηκε σε πολλές διαλέκτους, αυτές οι διάλεκτοι έγιναν εθνικές γλώσσες ξεχωριστών κρατών. Αναδείχτηκαν δηλαδή σε γλώσσες στην ουσία. Γαλλικά, ιταλικά, πορτογαλικά, ισπανικά, ρουμανικά κτλ – έτσι; - αναδείχτηκαν δηλαδή σε γλώσσες και στην ουσία μιλάμε σήμερα για τα γαλλικά ως ξεχωριστή γλώσσα, για τα ιταλικά ως ξεχωριστή γλώσσα κτλ κτλ, και όλες αυτές οι γλώσσες προέρχονται από τη γλώσσα που ονομάζεται λατινική.

Τώρα το ερώτημα είναι: τα ποντιακά είναι άλλη γλώσσα, τα κυπριακά είναι άλλη γλώσσα, τα κρητικά είναι άλλη γλώσσα; Λοιπόν, με όρους ιδεολογίας ανήκουν στην ίδια γλώσσα. Με όρους όμως... εάν θέλαμε να εξετάσουμε τα πράγματα με βάση το γλωσσολογικό κριτήριο, εκεί θα λέγαμε ότι... το γλωσσολογικό κριτήριο είναι ποιο: μιλάμε για την ίδια γλώσσα όταν υπάρχει αμοιβαία κατανόηση ανάμεσα στους ομιλητές των δύο διαφορετικών συστημάτων. Δηλαδή ανάμεσα στον ομιλητή της ποντιακής και στον ομιλητή της κοινής νέας ελληνικής, εάν υπάρχει αμοιβαία κατανόηση θεωρούμε ότι είναι η ίδια γλώσσα. Στην περίπτωση της ποντιακής δεν υπάρχει αμοιβαία κατανόηση. Ο ομιλητής της κοινής νέας ελληνικής δεν μπορεί να καταλάβει τον πόντιο όταν μιλάει καθαρά ποντιακά. Το ίδιο και τα κατωιταλικά, το ίδιο και τα καππαδοκικά, όλες αυτές, κυρίως οι περιφερειακές διάλεκτοι οι οποίες είναι πιο απομακρυσμένες από τις υπόλοιπες - από τα βόρεια ιδιώματα, από τα πελοποννησιακά από τα κρητικά κτλ κτλ. Στην ουσία δηλαδή όλα αυτά με βάση το γλωσσολογικό κριτήριο θα έπρεπε να τα θεωρούμε γλώσσες. Εδώ όμως μπαίνει ο παράγοντας της ιδεολογίας που λαμβάνει υπόψη του το τι αισθάνεται ο ίδιος ο ομιλητής. Δηλαδή στον πόντιο, αν του πεις ότι δεν μιλάς ελληνικά, μιλάς ποντιακά και τα ποντιακά είναι ξεχωριστή γλώσσα... θα σε... σφάξει, έτσι; (γέλια και σχόλια) Γιατί μέσα του αισθάνεται αυτό το πράγμα, μέσα του αισθάνεται μ' αυτόν τον τρόπο. Λαμβάνοντας λοιπόν υπόψη αυτό το κριτήριο, το ιδεολογικό κριτήριο, όλα αυτά τα θεωρούμε ελληνική γλώσσα. Τα ονομάζουμε ελληνική γλώσσα. Αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι δεν πρέπει να έχουμε συναίσθηση ότι είναι άλλο σύστημα το ένα, άλλο σύστημα το άλλο, άλλο το σύστημα της ποντιακής, άλλο το σύστημα της νέας ελληνικής, άλλο το σύστημα της αρχαίας ελληνικής. Εντάξει; Ναι μεν όλα ελληνικά αλλά ο προσδιορισμός αρχαία ελληνικά, μεσαιωνικά ελληνικά,

νέα ελληνικά, ποντιακά, κυπριακά κτλ κτλ πρέπει να δείχνει με σαφήνεια ότι μιλάμε για διαφορετικά γλωσσικά συστήματα.

Αυτό τώρα το λέω και για τον εξής λόγο: Υπάρχουν περιπτώσεις όπου, όπως αυτή που ανέφερα, όπου έχουμε γλώσσες που τις έχουμε ονομάσει διαλέκτους μιας γλώσσας για ιδεολογικούς λόγους. Με ακριβώς αντίστροφο τρόπο έχουμε διαλέκτους που τις έχουμε ονομάσει γλώσσες πάλι για ιδεολογικούς λόγους. Δηλαδή σήμερα μιλάμε για τη σερβική γλώσσα μιλάμε για την κροατική γλώσσα σαν να είναι δύο ξεχωριστές γλώσσες ενώ οι ομοιότητές τους είναι τέτοιες που όχι μόνο επιτρέπουν την αμοιβαία κατανόηση αλλά θα έλεγε κανείς ότι σχεδόν δεν μπορεί να ξεχωρίσει έναν σέρβο από έναν κροάτη. Ωστόσο είναι δυο λαοί οι οποίοι πριν από δεκαπέντε είκοσι χρόνια σκοτώθηκαν μεταξύ τους, δημιούργησαν τι δημιούργησαν, και δεν αισθάνονται ότι ο ένας συνανήκει με τον άλλον στην ίδια ομάδα. Άρα λοιπόν αυτό το πράγμα πρέπει να το λάβουμε υπόψη μας όταν περιγράφουμε τις γλώσσες. Δεν μπορούμε να μιλήσουμε πλέον όπως γινόταν παλιά. Παλιά μιλούσαμε για τη σερβοκροατική. Σήμερα μιλάμε για την σερβική, μιλάμε για την κροατική και οι βόσνιοι θέλουν να μιλάμε και για τη βοσνιακή. Υπάρχει σήμερα λεξικό της βοσνιακής, υπάρχει λεξικό της σερβικής, υπάρχει λεξικό της κροατικής. Αυτό το πράγμα δεν μπορούμε να μη το λαμβάνουμε υπόψη. Είναι το τι αισθάνεται ο καθένας για τη γλώσσα του και το πώς αυτοπροσδιορίζεται στην ουσία.

Μ' αυτή την έννοια λοιπόν μπαίνει το ιδεολογικό κριτήριο και εφόσον όλοι αισθανόμαστε έλληνες – πόντιοι, καππαδόκες, κατωϊταλοί κτλ κτλ – εφόσον όλοι αισθανόμαστε έλληνες... ελληνική γλώσσα, ναι. Αλλά να ξέρουμε ότι είναι διαφορετικά γλωσσικά συστήματα.

Γιώργος Παπαναστασίου, διευθυντής του Ινστιτούτου Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη]

**(απόσπασμα από την 1^η σεμιναριακή συνάντηση-συζήτηση του Συνδέσμου Φιλολόγων ν. Δράμας, 20 Φεβρουαρίου 2012, απομαγνητοφωνημένο από τον Σ.Γκ.)*